SÁGHY MARIANNE

Nagy Károly 1200

Európa Aachentől Zürichig és Bécstől Párizsig csodálatos kiállításokkal emlékezett Nagy Károly (768–814) halálának 1200 évfordulójára. A frank királyból lett nyugat-római császár talán sosem volt időszerűbb, mint ma: olyan állammodellt és olyan többé-kevésbé egységes kozmopolita államalakulatot hozott létre, amely ezeréves fennállása alatt biztosította a latin, germán, szláv, sőt ugor-török népek politikai és kulturális integrációját, a klasszikus örökség fennmaradását és továbbfejlesztését, Kelet és Nyugat új kapcsolatát. Teljesítménye mindmáig párját ritkítja Európa történetében. Népei szemében ő volt „a" király: a szláv nyelvekben és a magyarban maga a szó is Károly nevéből származik. A szent császár rendkívül művelt volt: csata után Szent Ágostont olvasott, imádta a teológusok és történészek társaságát, akikkel augustusosdit játszott, Alkuin volt Horatius, Angilbert Homérosz, Theodulf

1. kép
Károly mellszobra az aacheni dómban

VILÁGTÖRTÉNET (2014) 4:685–690

2. kép
A Hatalom, művészet, kincsek
című kiállítás Aachenben

Pindarosz, az apró Einhard meg Becaleel. Mellesleg létrehozták a Karoling-reneszánszt. Károly már életében legenda *(1. kép),* halála után a német császárságtól a francia hőseposzokig burjánzott a kultusza, Szent Istvánnak példaképe volt (a magyar király Varga Imre-féle szobra a dóm mellett áll), Nagy Lajos pedig 1364-ben magyar kápolnát alapított Aachenben. A sok magyar vonatkozás jó alkalmat nyújtott volna a magyar kultúrpolitika számára a magyar koraközépkor-kutatás új eredményeinek és a magyarok aacheni jelenlétének bemutatására.

Aachen (latinul Aquisgranum, azaz Vizescsűr, franciául Aix-la-Chapelle, azaz Vizeskápolna), Károly szék- és temetkezőhelye, ahol 813–1531 között harmincnyolc császárt koronáztak, három monstre tárlattal tiszteleg a nagy uralkodó előtt: a Karoling-csűr (*Granusturm*) mellett álló Városházán, a palotakomplexum (*Pfalz*) udvarán épült új Centre Charlemagne-ban, illetve a dóm kincstárában láthatóak a *Hatalom, művészet, kincsek (Macht, Kunst, Schätze)* című kiállítások *(2. kép)*. Minden megemlékezés az ünneplőről árul el valamit. Nem Nagy Károlyról tudunk meg többet, ha megnézzük a kiállításokat, hanem magunkról és a mai Európa állapotáról. Kik emlékeznek a császárra, miért és hogyan? Az utolsó nagy aacheni Károly-ünnepet fél évszázaddal ezelőtt, 1965-ben rendezték a császár szentté avatásának 800. évfordulóján: akkor a nemzetekfeletti politikust, „Európa atyját" állította középpontba a nemzetközi tudóstársaság szignálta eseménysorozat. A mai Európa nemzeti keretek között emlékezik Károlyra: Zürichben „Svájc császáraként", Herstalban a legnagyobb belgaként, Párizsban frank entellektüelként, Aachenben német uralkodóként jelenik meg.

Hatalom

A Karoling hatalomgyakorlás helyszíneit bemutató városházi mustra a legnagyobb, a leglátványosabb és a legdidaktikusabb a három kiállítás közül. A koronázóterem kapujában Károly arany ereklyetartó koporsója, a *Karlsschrein (3. kép)* 3D-s videó-

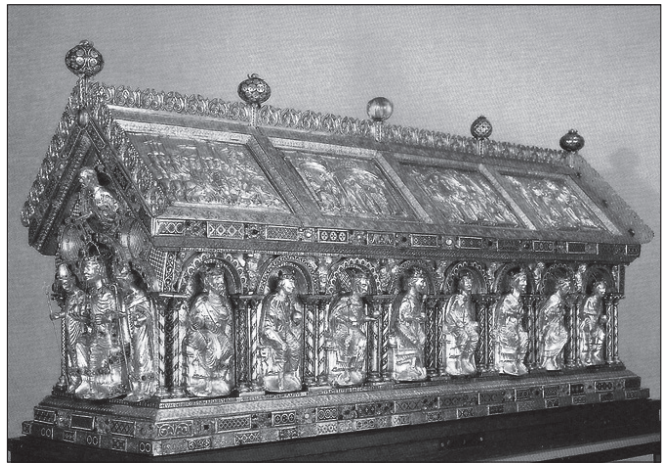

3. kép
Nagy Károly arany ereklyetartó koporsója

installációja fogad szivárványosan villódzva, időként valami fehér süvít ki belőle: ez Károly szelleme, semmi más. (Az ereklyetartó tartalmát az évforduló alkalmából Frank Rühli, a zürichi egyetem anatómiai intézetének professzora megvizsgálta, és kijelentette, hogy Nagy Károly koporsójában Nagy Károly van. Károly koporsóját ugyanis három császár is felnyitotta: 1000-ben III. Ottó, 1165-ben Barbarossa Frigyes, 1215-ben II. Frigyes.)

A kiállítás izgalmas történészi koncepción nyugszik: a „hatalom helyeitől" (*lieux du pouvoir*) az emlékezet helyeiig (*lieux de mémoire*) vezet el. Károly utazó király volt, mindenütt személyesen megjelent, hogy igazságot szolgáltasson, hadakozzon, vagy/és felélje a jövedelmét. Szinte sohasem állt meg: egy év leforgása alatt átlag 5000 kilométert tett meg lóháton Rómától a Pireneusokig, Picardiától a szászok és avarok földjéig. Milyenek voltak a helyek, ahol Károly járt? A Karoling-korból alig maradt fenn épület: a „kitalált középkor"-elmélet részben az épített örökség feltűnő hiányával operál. A legcsodálatosabb építészeti konglomerátum, Aachen azonban áll: a kiállítás Károly egykori tanácstermének helyszínén kapott helyet, a Karoling magtár-torony (*Granusturm*) mellett. Aachen érdekes történeti probléma: hogyan alakult ki a politikai-vallási-kulturális „székhely" fogalma az utazó királyságban? Gazdag anyag – eredeti művek és másolatok – mutatja be Károly hatalmának „helyeit" a csataterektől a Pfalzokig, az utaktól a kolostorokig, miközben a szablyákból, téglákból, pergamenekből, kövekből süt a birodalomépítő erő. A szervezők a világi hatalomra, a szász és az avar hadjáratokra koncentráltak, a nagyszentmiklósi kincs egy darabja is itt van. A középkori átépítések során eltűnt paderborni, nijmegeni és ingelheimi palotakomplexumokat rekonstruálták: a hatalmas Karoling-kolostorok – Corvey, Saint Riquier vagy San Vincenzo al Volturno – azonban kimaradtak a merítésből, pedig ezek nemcsak a Karoling-társadalomról árulnak el sokat, hanem a Karoling-művészet legfontosabb emlékei is. Károly világi és vallásos kultuszára egyaránt utal a müstairi bencés kolostor monumentális szobra, melyet másolatban láthatunk.

Kincsek

A kincstári kiállítás meglepő módon az *Elveszett kincsek* (Verlorene Schätze) címet viseli, mintha Aachent súlyosan kirabolták volna, pedig a legtöbb kincs ezer év óta itt lapul, soha senki nem vitte el sehova. Ezek a keresztény világ legszentebb vallásos-politikai kegytárgyai, melyek az V. Károly császár koronázására 1520-ban Aachenbe hívott Dürert is mélyen megindították: *„Olyan magasztos és gyönyörű dolgokat láttam, amilyet élő ember el sem tud képzelni."* Liturgikus célokat szolgált az 1000. év táján készített Lothár-kereszt, a Pala d'Oro (1020), de a II. Frigyes által megrendelt aranyozott ezüstkoporsó, a *Karlsschrein* (1182–1215), a Károly fejereklyéjét tartalmazó büszt (1349 után), Károly „szent jobbja" (1481), sőt Nagy Lajos ajándékai is a magyar kápolna részére (1367). Liturgikus textileket és paramentumokat is láthatunk, például azokat a bizánci selymeket, melyekbe Károly holttestét csavarták, és itt van a híres Proserpina-szarkofág is, melybe temették.

A kincstárból néhány kegytárgyat valóban eladtak, elajándékoztak vagy elloptak, de ez csak töredéke a páratlan anyagnak. A főrabló Napóleon volt, aki meg volt győződve róla, hogy ő a második Nagy Károly: 1798-ben parádés menetben szállíttatta végig a Proserpina-szarkofágot Párizs utcáin, hat évvel később meg császárrá koronáztatta magát a pápával és Joséphine-nek ajándékozta az 1100-as években készült Dexiokratúsza (Jobb kezével tartó) Szűzanya-medaillont, amely a legenda szerint Nagy Károly nyakában függött (ma Clevelandben van), sőt Nagy Károly talizmánját is eltulajdonította (ma Reimsben őrzik). A napóleoni zűrzavar idején került 1811-ben Bécsbe a Koronázási Evangeliárium, az aacheni palotaiskola legszebb alkotása, mely mindmáig per alatt van, és ezért a bécsiek nem is adták kölcsön, hanem 1954 óta először (!) a *Väter Europas* címet viselő kamarakiállításon tették megtekinthetővé. Ennek a fontos kódexnek a hiánya azonban nem itt, hanem néhány méterrel odébb, a Centre Charlemagne *Karl's Kunst* kiállításán a legérzékelhetőbb.

Művészet

Az aacheni kiállítássorozat legszebbike a Karoling-miniatúraművészetet, csodálatos elefántcsont faragványokat és néhány aranyozott ezüst liturgikus tárgyat felsorakoztató tárlat. Ez a legszebb, mert ez a legigazibb, tömény Karoling: nem középkori aranykoporsó, nem rekonstrukció, nem utánérzés, nem másolat. Feledhetetlen élményt nyújtanak az aacheni miniátoriskola kimeríthetetlen kreativitásáról és felülmúlhatatlan derűjéről tanúskodó alkotások. Hegyeket mozgató hit és hihetetlen alkotóerő sugárzik a 700-as évek végén–800-as évek elején itt, az aacheni palotaiskola scriptoriumában, Einhard felügyelete alatt készült kéziratokból. A kő elporlad, a pergamen örök: a palotákkal ellentétben a bibliák épségben vészelték át a századokat. Eredetileg 400 kéziratot mutattak volna be, ebből végül 30 lett. A párizsi Bibliothèque Nationale idén márciustól júniusig már felvonultatta legjobb kéziratait a *Karoling-kincsek* című kódexkiállításon, de mégis más ott nézni ezeket, ahol készültek...

4. kép. A Godescalc-evangeliárium

A legkorábbi kódex, a bíborvörös pergamenre arany- és ezüstbetűkkel írt *Godescalc-evangeliárium* 781 körül készült Károly és felesége, Hildegard számára *(4. kép)*, akárcsak a bíborra írt arany *Dagulf-zsoltároskönyv* és a *lorschi Codex Aureus.* Ez utóbbinak csak a két elefántcsont borítólapja van itt, a kódex facsimilében látható. Az eredeti a gyulafehérvári Batthyáneum legféltettebb kincse (Ceauşescu Romániájában ez a kódex volt az ország nemzetközi kölcsöneinek a fedezete!). A magyar medievisztika feladata lett volna bemutathatni a kódex történetét, Batthyány Ignác püspök és Batthyány Károly hadvezér aacheni szerepét. Nem szerepel a kiállításon az abbeville-i Saint Riquier-evangeliárium sem, melyet Nagy Károly ajándékozott barátjának és bizalmasának, Angilbertnek. Érdekes lett volna megtudni, kik és miért nem kölcsönöztek idén Aachennek...

Az *aacheni evangeliárium* a késő antik festészet legjobb hagyományát viszi tovább: Róma a messzi északon! A Károly nővére, Ada számára készített kódexekkel rokon *soissons-i evangeliárium*ot a bizánci Demetriosz-illuminálta: az ifjú Szent János evangelista díszes pavilonban ül, dúsan redőzött ruhában. Az elefántcsont borítású könyvtáblák közül érdekes az 5. századi konzultábla átfaragásából keletkezett Harrach-diptichon, melyet a Harrach grófok lámpaernyőnek használtak, a négy diptichontöredék Krisztussal és az evangelistákkal, valamint a Krisztus feltámadás utáni jelenéseit ábrázoló diptichon. A liturgikus kódexeket kitűnően egészítik ki a liturgikus tárgyak: az angol–ír inszuláris művészet kontinentális remeke, a Taszilókehely, és a montpellier-i kódex, melyet szintén Tasziló herceg rendelt meg az általa alapított mondseei bencés apátság számára; a Pettstadt mellett talált ezüst ostyatartó; a dorestadi fibula és I. Paszkál pápa zománcozott, drágaköves keresztje

(*crux gemmata)* és tartódobozaik. Érdekesség, hogy e tárgyak mindegyike izgalmas vagy éppen meglepően banális körülmények között a 20. században került elő.

Európa atyjára emlékezik a maga módján: a nagyszabásútól a csendes kamarakiállításig sokféle tárlaton csodálhatjuk meg Károly hagyatékát, de legfőképp azt a biztos érzéket, amellyel Róma örökségét nem múzeumokba zárta (mint mi), hanem eleven valósággá, csodálatos szépséggé varázsolta. Hogyan értékeljük személyét és művét? Mennyiben ér fel a mai Európa-politika a 9. századihoz? Ezek azok a kérdések, melyeket minden látogató feltesz magának a Nagy Károly-kiállításokon.

Kiállítások

Karl der Grosse und die Schweiz. Landesmuseum Zürich, Schweizerisches Nationalmuseum, 2013. szeptember 20–2014. február 2.
Trésors carolingiens. Párizs, Bibliothèque nationale de France, 2014. március 20–június 24.
Karl der Grosse/Charlemagne. Macht, Kunst, Schätze. Aachen, Rathaus, Domkammer, Centre Charlemagne, 2014. június 20–szeptember 21.
Väter Europas. Bécs, Kunsthistorisches Museum, 2014. május 27–szeptember 21.
L'Europe avant l'Europe – Les Carolingiens. Abbaye Royale de Saint-Riquier, Franciaország, 2014. június 29–szeptember 29.

MARIANNE SÁGHY

THE AACHEN EXHIBITIONS COMMEMORATING CHARLEMAGNE 1200

Charlemagne died in Aachen on 28 January 814. The article presents the three splendid exhibitions entitled "Power Art Treasure" on display in Aachen, favourite residence and burial place of the emperor with the "flowery beard."

How did the Carolingian rulers build up, secure and consolidate their power? Aachen's Town Hall is a fitting and spectacular architectural setting of the exhibition on Power, as it used to be the Coronation Hall of the Holy Roman Emperors. The second part of the exhibition, "Treasure" in the Aachen Cathedral Treasury shows the most sacred works of Latin Christianity, such as the Lothar Cross, a plethora of golden reliquiaries, and the golden shrine of Charlemagne. The last, but most beautiful part of the event is the sectio called "Art" in the Centre Charlemagne, bringing together extremely precious manuscripts, ivory carvings and goldsmith's works from Aachen workshops that were scattered all over Europe back together again at the place of their creation, from the Godescalc Gospels to the Mondsee Gospels of Prince Tassilo.

Europe remembered his "father" in "national" frameworks: while in 1965 the exhibitions stressed international cooperation and the international character of Charlemagne's empire, in 2014, French, Germans, Italians, Swiss and Belgians went their own way. The three splendid exhibitions in Aachen, Germany did attempt to ring an international bell.